

Oláh Sándor

Történeti hagyomány és lokális identitás Székelyzsomboron

Ez az írás a szelektív múltkonstrukció egy esetét mutatja be egy kis erdélyi falu példáján. 2000. nyarán Székelyzsomboron (Brassó megye) végzett terepmunkám idején⁵³ felfigyeltem a múltbeli történetek elbeszélésének fontosságára a hétköznapi kommunikációs helyzetekben. A múlt mélységes kútjából – a különböző időszintekről – kiemelt elemek (fókuszok) köré szőtt emlékezések uralják a többrésztvevős személyközi interakciókban a társalgást, legyen az családi ünnep, a kapuk előtti kispadokon a délutáni kiülés, vagy

⁵³ A székelyzsombori terepmunkámat 2000. nyarán a MTA AKM interetnikus kapcsolatokat kutató projektje támogatta. A kutatásról készült tanulmány megjelenés előtt.

más, olyan szituáció, ahol falubeliek között társalgásra kerül sor. A más lakókörnyezetekben szocializálódott, évek, évtizedek óta beköltözött zomboriak furcsállják a gyakori, múltat idéző narratívákat: „állandóan arról beszélnek, ami volt ezelőtt ötven-száz, vagy ki tudja hány évvel, de arról alig esik szó, hogy mi lesz itt, mit lehetne tenni, hogy holnap jobb legyen (egy „jövevény” értelmiségi véleménye).

Alább áttekintjük: melyek azok a lokális fókuszok, amelyek köré a múltról szóló csoport-narratívumok szövődnek, majd a szelektív történelemkonstrukcióra – mint a múlt tulajdonba vételének egy esetére – mutatunk be egy példát, végül a történeti hagyomány szerepét értelmezzük a lokális identitáskonstrukciókban.

A helyi történeti hagyomány

A hagyományt az emlékezet folytonosságaként értelmezzük ami „nélkülözhetetlen az identitás megteremtéséhez és fenntartásához. Az énonozosság a hagyomány talaján, a hagyomány által megszentelt világ körülményei között eleve biztosított. Jóval kétségesebb viszont, hogy hagyomány híján is megteremthető-e bármiféle identitás, és megszilárdítható-e az énonozosság tudata”.⁵⁴

Bár csábító feladat lenne a zombori történeti hagyományt rétegzettségében feltárni, teljes komplexitásában még nem ismerjük. A faluban töltött idő alatt családi, lokális és nemzeti hagyományokra utaló zombori példák sokaságát láhattuk, tapasztalhattuk. Közben az emlékezők régi történeteit hallgattuk az elődökről, személyes tárgyakat, kéziratos emlékeket, a múlt század közepén elkezdett verses, énekes könyvek, családi fényképek kerültek elő szekrényekből, fiókok mélyéről. A mikroviszonyok szintjén élő családi tradíciót jelzi, hogy a múlt század első felében született elődökig visszamenően ismerik azok személyes sorsát, a legtöbb esetben születési-halálozási időpontokat is. De őrzik – rendszerint a lakásbelső reprezentatív terében – a nemzet nagyjait, a nemzeti történelem eseményeit megjelenítő festményeket, a tisztaszoba falán függő képeket (Kosztuth-kép, Petőfi csatába indulása, Ferenc József megkoronázása), és nemzeti jelképekkel díszített, szintén reprezentatív terekben „kiállított” tárgyakat is (pl. díszes kerámia tárgyak).

A már említett körülmény miatt ezúttal csak a település történeti hagyományának, középszintjét, a „zsomboriság” sajátos minőségének tartalmait, illetve e tartalmak létrehozásának egy esetét vizsgáljuk. Meg kell említenünk, hogy bő két évtizedes terepen kutakodás után ismerve néhány szomszédos falu (egy esetben részletesen, néhányban felületesen) társadalmi kommunikációjában a múlt, a történelem elbeszélésének, mint értékminőségnek szerepét a lokális értékrendek szférájában, Székelyzsombor különleges határeset. Itt a lokális történeti tradíciót elsősorban a kollektív emlékezés keretében kidolgozott és felhalmozott csoport-narratívumok jelentik. De a történeti hagyományba beleírható a múlt eseményeinek gyakori szóbeli felidézései mellett a múlt század elején épült házak külső, homlokzati részének gondos karbantartása, vagy a negyvenes évek végétől 1990-ig nem gyakorolt, az utóbbi években rendszeresen megszervezett pünkösdi szokás, a kakaslövés, vagy a rég elporladt elődök személyes tárgyainak kegyeletteljes őrzése. Később kifejtjük, hogy nem minden zombori lakos részese a helyi történet hagyománynak, sőt egyeseket rejtett gesztusokkal kirekesztnék e hagyományból.

⁵⁴ Gyáni Gábor: Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése. Napvilág Kiadó. Budapest. 2000:83.

A történeti emlékezet legfontosabb fókuszai Zsomboron

A fizikai tér elemei

A zsomboriak történeti emlékezetük szerkesztésében, a múlt megalkotásában a falu, a táj térelemeit éppúgy eszközként használják mint morális, kulturális, művelődéstörténeti értékeket.

A kéznél lévő térelemek, topográfiai helyek közül a legfontosabb a falu fölé magasodó Várhegy és az itt álló, a tisztázatlan építési idejű (XV–XVI. század) parasztvár. A helyi történeti hagyomány romantikus, képzeletet megragadó komponense a vár feltételezett, 1421. évi ostromához kapcsolódó történeti monda. Orbán Balázs szerint „ezen gyöngyét a népköltészetnek” a század elején „írta le Zsombornak egyik lelkésze, úgy miként neki egy öreg zsombori gazda elbeszélte”.⁵⁵ E regéről ismert a faluban, hogy „Jókai Mór írói fantáziáját megragadta a feljegyzett legenda, és romantikus történeté formálva beépítette *Minden poklokon keresztül* című regényébe”.⁵⁶

A vár környéke mai idősebb nemzedék fiatalkori szórakozásainak színhelye volt, a jelen egyik legfontosabb, évente megszervezett faluünnepét, a pünkösdi kakaslövést, szintén közelében szervezik meg.

A történeti emlékezet kapcsolódik a falu régi épületeihez, elsősorban a domboldalban épített templomhoz: a meghasadó kőfalakat gyakran meg kellett erősíteni, volt idő, amikor egy része leégett, újra ki kellett javítani. Az emlékezések kapcsolódnak a XVII. század végétől álló lakóházakhoz, családtörténetek mozzanatait, örökségek, osztozkodások emlékeit mesélik az idősebbek. A kollektív emlékezet spontán megnyilvánulásaiban a közös összefogással épített középületekhez – malom, községháza, jegyzői lakás – fűződő történetek viszonyulások is: a valamikor népes község ereje utáni nosztalgia, és a jelen viszonyainak kritikája szólal meg bennük.

A faluhatár kiemelt tájelemei Várhegy, Örhegy, a határ körvonalának földrajzi magaslatai, a történelem homályába vesző egykori védelmi szerepük az emlékezetanyag része. De ahogy egy alábbi példában (tavaszi határkerülés) látni fogjuk, a faluhatár egésze lehet identitásképző tényező.

Mentális elemek

Az eredetkérdés, olyan probléma amihez Zsomboron viszonyulni kell: a falu határhelyzete az interetnikus térben, a szász eredetre utaló jelek, a helyi román lakosság álláspontja a falu népességének eredetéről olyan kihívó tényezők, amelyekre válaszként a hétköznapi beszédben újra és újra aktivizálódik az eredettörténet (így van ez a helyi románság esetében is). Úgy tapasztaltuk a helyiek származás-hagyományának változatai fontos identitásképző tényezők. Alább több interjúrészletben mutatjuk be.

Jelen voltunk két idős magyar asszony (háztartásbeliek földműves családban) vitáján, ahol az volt eldöntendő, hogy a XIII. században betelepülő szászok előtt voltak-e a falu-

⁵⁵ Orbán Balázs: A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népisméi szempontból. Első kötet. Pest. 1868:90.

⁵⁶ Idézet az 1993. május 28–30. közötti falunapokra készített „Falutörténeti forgatókönyv”-ből. Fülöp Károly helytörténész, a forgatókönyv egyik összeállítója bocsátotta rendelkezésünkre, ezúton is köszönjük.

ban magyarok is, vagy csak jóval később költöztek be a székely falvakból családok. A kérdésben az egyik változat a következő volt:

„A nagyanyám ő olvasta, hogy hogy lett Zsomborból Székelyzsombor. Előzőleg is Zsombor magyar volt, nem volt szász, csak azután, hogy a pestisjárvány volt, s úgy kihalt a falu, hogy nem maradt egyáltalán benne senki. S akkor volt egy asszony, aki itt maradt s akkor a szászok úgy akarták, hogy csatolják Homoróddhoz s Mirkavásárhoz ezt a falut. S akkor ez az asszony felment a székelyekhez, hogy ez a falu magyar volt s ne engedjék, hogy a szászok oda csatolják. S akkor férjhez ment egy Zsombor nevezetű férfihoz, az volt a keresztnéve s úgy tették hozzá, mikor idejött ez a Zsombor úgy lett a falunkból Székelyzsombor. A férfi székely volt, s Zsombor nevezetű volt... De megelőzőleg is magyar volt, azért nem csatoltak minket a szászokhoz. De aztán a szászok jöttek ide, többségbe lettek, ők is építettek ide sokat a szászok, azelőtt ilyen vályogházak voltak, nem voltak ezek a nagy szász típusra épült házak. Szászok építették a falut, ez sokáig szász falu volt. Ide települtek, aztán ők is kihaltak Annak idején anyósoméék is mind szászos viseletbe konfirmáltak” (71 éves magyar asszony).

A helyi románok a falut és a magyarokat is szász eredetűeknek tartják.

„Ez a falu szász falu volt... én még emlékszem, hogy itt ennek a Molnár Istvánnak, amelyiknek cséplőgépe is volt, ilyen hatalmas nagykarimájú kalapja volt, úgyhogy ez a falu szász volt valamikor. Ezek a magyarok itt nem olyanok, mint azok ott felfelé... boszszuállók, nem igazi magyarok, ők a szászoktól származnak és a szász rosszfélébb, fősvényebb, nem olyan, mint a magyarok” (78 éves román férfi).

„Csak azt szeretném mondani, hogy a dédapám elbeszéléseiből tudom, hogy ő Amerikában is volt, egyik legjobb gazda volt itt az utcában és ő mesélte, hogy ez a falu valamikor szász eredetű volt, nem magyar volt, hanem német. Itt ez a vár, ennek is a neve valamikor Sommenberg volt, de milyen csodák folytán, hogy történt, ami megtörtént azt nem lehet tudni, a férfiak elhaltak, az asszonyok magukra maradtak és fentről a magyarok, a székelyek leereszkedtek a völgyön a hegyekről és összeházasodtak az itteni szász asszonyokkal, szolgálak voltak de összeházasodtak. S így lett magyar falu. Viszont a templom az megmaradt evangélikus templomnak” (67 éves román férfi).

Kérdező: Az elődök, a nagyapák, ők hogy tartották, hogy székelyek, vagy szász eredetűek?

M. A.: Hát ez nagy kérdés, nagy kérdés...

K.: Mi volt erről a véleményük?

M. A.: Hát mi a nagyapáinktól számítva, mi inkább székelyeknek tartjuk magunkat, szinte, tudja isten, nem is akarnók elismerni, hogy elődeink mások lettek volna, szászok lettek volna. Az apák, anyák belénk nem nevelték azt, hogy szász, na de ugye, egy a vallásunk, ugye evangélikusok vagyunk, de hogy neveltek volna másra, nem, mi a gyermekkorunktól úgy tudjuk, hogy székelyek vagyunk. Magyar székelyek vagyunk...

K.: De azért volt valamilyen kölcsönhatás, mert például a régi fényképek, amiket itt a faluban láttam azokon a viselet az hasonlít...

M. A.: Hát igen, itt is vannak régi fényképek, s mi is lássuk, ugye voltunk mi lenni az alföldön, pontosan ott is az a viselet, Ugra községben, az is ugye hetven százalékba szász község volt, s ott is a viselet az volt, amit mi csak képön látunk itteni viszonylatba...

M. R.: Azért, mert az evangélikus egyház a szebeni szász egyházhoz tartozott, s így vallás szerint voltak elszászosodva inkább, mert ugye evangélikusok voltak, a viselet, másképpen magyarok voltak.

M. A.: A történélom szerint, s ahogy mi is tudjuk, mert mi is a nyolc osztályt elvégeztük, ide nem volt szász bételepülés, hanem összeházasodással történt...

M. R.: Nem volt szász-magyar vegyes házasság, Zsomboron nem...

M. A.: Hát akkor hogy kerültek ide a Lőrincök, a Halászkok...

No azt se hallottam soha, pedig voltam a presbitériumba is – hogy valamikor is beszélgettek volna szászul elődeink. (Beszélők: M.A: 73 férfi és M.R. 71 éves nő, házastársak).

K. Azí monda egy idős magyar ember itt a faluba, hogy „szászok voltunk”...

B.: Hát ha azok voltunk, mű már abból vagyunk egészen. Mert azt mondják, volt valami nagy betegség, pestis, olyan sokan meghaltak, hogy a dombra vitték a koporsókat, s ott prédikálták el. S azután jöttek bé még sokan ide népek, sokan: Antalok, Rigók, Szítások, Zólyák... mind azután jöttek. De mű már csak idevalók voltunk, mert ha Molnárok vagyunk a szászoknál Müllerek voltunk. A nagyapámék tartották az alsók, a homoródiakkal es a rokonságot, s osztán a Jakabok, azok es, a szászok között most es sok van Jakob, s a Halászkok, azok a Fischerből... Neköm mindenütt azt es mondják, hogy szász vagyok, neköm azt mondják, hogy a Jakab Kata nannám formája vagyok, olyan rég meghalt, még huszonkilencbe, én csak öt éves voltam.

Mű abból vagyunk, (a szász nemzetiségből – O. S.), neköm a Traktorba es azt mondták, jött egy szász, Szászhermányból, szászul köszönt. Este volt, mondom románul neki, hogy eu nu stiu (én nem tudok szászul), hát hogy, tu nu esti ... (te nem vagy...), nem mondom, eu ungur sunt (én magyar vagyok). Csudálkozott. S még más is monda egyszer, hogy én szász vagyok, hát mondom én nem csak az elődeim. De már dédnagyapámék se folytatták, habár dédnagyapám tudott jól némötül, mert jegyző volt, tanóltá.

Lássá-e a szászok, hogy kimentek. Ezelőtt nekünk sok jó ismerősünk volt, tudtak magyarul es, azt mondták, hogy őket Géza hozta, s most úgy kimentek. Hát itt Mirkavásár szász volt s román, de inkább nagyobb része szász, Homoród szász, Kóhalom szász, azok lefelé, azok a faluk mind szászok voltak, a románok csak olyan kússebség volt, nálunk es azok voltak, s ott es a szászok között. A szászok voltak a fők! Nem a románok, a románok ott a hegyen es laknak odaki. A templomuk es, a temetőjük es odaki van, s a táncter-mük, minden ott van. Most használják esetleg a szászokét, de a szászoknak idebé iskola, s minden volt, a templom... Mű a szászokkal jól voltunk, a szászok ezelőtt tudtak magyarul, nagyobb része tudott, ugye magyar iskola volt, az öregök, ritka, volt, hogy ne tudjon. Szolgákat tartottak, magyarokat, s még azoktól es megtanultak, még olyan is volt hogy jöttek ide magyarul tanólni, anyámnitt es volt, s apámnitt es, olyan szász legényök, hogy tanuljanak magyarul. Dolgozattak is, de inkább nem, azok olyan jobb szászok voltak, tudja. Aztán, most utóbbszor, volt nekünk szász szolgánk. Volt zsberti es kettő, s kacai es volt, de most csak a háború után. Ezelőtt a szászok nem szolgáltak, de most igen a háború után, de ezelőtt nem. De most őket es erősen leszerelték a háború után. Feljöttek ezelőtt ide a táncra es a szászok, nálunk nagy divat ez a hammazó szereda. Mű azt beszél-tük örökké, úgy mondtuk, hogy „felfelé” vannak a magyarok. Pedig mű es magyarok vagyunk, de mű mindörökké azt mondtuk, hogy felfelé vannak a magyarok. Az oklándiak, s az újfaliak azt mondják nekünk, hogy mű olyan szászok vagyunk. Egy jött ide Oklándról férjhez, mert vajegy van amelyik idejött, nincs sok, de van egy pár. Mész azt mondja „a szászokhoz”, pedig nem vagyunk mű se szászok, csak én nem tudom, de hát mégés, a vallásunk es az, valamikor kellett legyenek. Magyarok vagyunk, csak Magyarországhoz nem szakadunk” (76 éves magyar asszony).

A zsombori magyarok, ahogy az előbbi kérdezett is említi, tudni vélik, hogy melyik családbokor ősei honnan települtek a faluba.

„Almásról jöttek a Rigók ide, nagy pestisjárvány volt a faluba, kihaltak, nagyon kevesen maradtak meg és akkor úgy telepedtek be más falukból jöttek ide... A Szítások Ke-

resztúrról, az Antalok Alsórákosról, úgy telepedtek ide be, hogy a falu újranevesedjen. Volt nekem egy könyvem Binder Páltól, na abba említi Zsombort, hogy Zsomboron a királyföldiek hogy éltek, meg hogy léteztek és ír egy Rigó György nevezetűről 1640-ből, van egy táblázat benne, hogy akkor kik lakták a falut, abba ír egy Rigó Györgyről, akinek volt két igavonó marhája s két gyermeke. Hát abból kellett mű származzunk erre felé, amíg idáig értünk, de most már kezdünk kifogyni. Sokféle Rigó volt, ötféle Rigó volt a faluba, úgy hogy nem voltak rokonok. A mű fajta Rigók Almásról származtak (64 éves magyar asszony). (Ez a családtörténeti adalék valóban szerepel Binder Pál könyvében. – O.S.).

„A Rigók voltak a legelsőek akik jöttek bé a faluba, s akkor a Mátyások, s a Lőrinczök, s a Pétörök. Itt úgy történt, hogy volt egy pestisjárvány olyan, hogy ötöt-hatot temettek egy nap. Úgyhogy egy pár ember maradt meg csak a faluba, azok magyarok voltak. No de osztán, hogy annyira kipusztult akkor kezdtek béjönni a szászok, mert lakatlanná vált a falu majdnem” (61 éves magyar férfi).

Azt is számon tartja a helyi hagyomány melyek az elmagyarosodott szász családnevek.

E kérdésben a falu történetével foglalkozó hivatásos történész is források hiányában csak a helyi hagyományra támaszkodhatott. „A helyi hagyomány szerint a Halász, Molnár, Mátyás, Jakab, Lőrincz, Szász, és Tamás szász eredetűek, a Fényes és Rigó család ősei Homoródalmásról, a Füziek Karácsonyfalváról, az Antalok Alsórákosról költöztek Zsomborra”.⁵⁷

A történeti emlékezet számon tartja a falu feudalizmus kori sajátos helyzetét is. A belterület egyik része és a szabadparasztkok a szász Kóhalomszékhez tartoztak, a jobbágyok lakta rész vármegyei közigazgatás alatt állott. „Zsombor két részre volt szakadva. Ott fenn ahol van a Dodo, mellette van egy kert, alább volt egy kőház, addig volt Királyföldi Zsombor s attól felfelé azok jobbágyok voltak. Azok jártak Maksára a grófnak dolgozni Háromszékre, a Buccov grófnak dolgoztak. A királyföldiek onnattól lefele voltak, azoknak aztán volt földjük s volt gazdaságuk, de nem valami nagyjába” (64 éves magyar asszony).

Kulturális értékek

Különös értéknek tartják a helyiek, hogy Jókai Mór Zsomboron is megfordult, és az említett regét regénybe foglalta. Fájlják, hogy a nagy író keze írása más értékes régi iratokkal együtt elveszett az egyházi levéltárból: „A papok váltották egymást, egyik rend ment, a másik rend jött, volt valami eldugva, ki tudja, hogy mennyi idő óta ott fent a toronygombba el volt dugva és azt onnan – volt egy olyan papunk, hogy az egy szekuristának volt a gyereke – innét el is rendezte a kutyabőrös írást s a régi vizsolyi Bibliát, hogy az egyház maradt a nagy kárral. Azt aztán bevitték a brassói levéltárba s azt mondják, hogy ott van, mint régiség őrzik, de hát ki tudja, hogy igaz-e?”

S akkor Jókai leutazott ide Zsomborra akkor, amikor azt a *Minden poklokot keresztül* című regényét megírta Zsomborról, hát ugye ide leutazott, s keze írását hagyta itt az egyháznak, de az is aztán elveszett innen az is... Úgy hogy az egyházunkat mindig ilyen károk érték” (65 éves magyar asszony).

⁵⁷ Binder Pál: Közös múltunk. Románok, magyarok, németek és délszlávok feudalizmus kori falusi és városi együttéléséről. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest. 1982:81.

A másik, a faluból Kolozsvárra elvitt művészettörténeti értékről, egy XVI. században készült szárnyas oltárról ugyancsak beszéltek az emlékezők.

Az is büszkeségre és elmesélésre méltó, hogy több mint száz éve van a faluban fűvészek zenekar, a ma is használt hangszereket még a Monarchia idején, Csehországból vásárolták és az 1896-os nemzeti ünnepségen már használták.

A felekezetek között (evangélikusok, katolikusok, unitáriusok, ortodoxok élnek a faluban) domináns szerepe van kulturális, gazdasági tevékenység szervezésében az evangélikus egyháznak. A köztudat része, hogy az egyház a szászoké, majd a Nagyszebeni Egyházközhöz tartozott, de a több évszázados másnyelvű egyházvezetés mellett is megőrizték a falu lakói magyarságukat, és végül többszöri próbálkozás után 1941-ben sikerült a magyar ev. egyházzal csatlakozni.

A helyi történeti tudás része az is, hogy 1889-ben itt született Nyíró József, két világháború közötti erdélyi író.

Az ünnepek közül a közeli falvakban csak Zsomboron szokás a kakaslövés, az ünnepről beszélőknek fontos, hogy 1990 után évente minden Pünkösdkor megrendezik:

„Itt nálunk megvolt egy ünnep, a kakaslövés, mű úgy mondjuk, az egy olyan szokásos ünnep volt, kakasokat vittek ki a vadászok, megköttek, lőtték, amikor én kicsi gyermek voltam ez megvolt. Osztán jött a kommunizmus, az osztán letörölte az ilyen ünnepöket, s akkor kilencvenbe újból kezdődött s ez máig is folytatódik. Mert ezők a kommunisták osztán átaltették volt május egyre, az ünnepöt, hogy munkásünnepnek számítson” (61 éves magyar férfi).

A „jó gazdálkodás” emlékezete

Az öregek büszkén mesélnek egykor a szép legelőkön tartott csordákról, a lovakkal, bivalyakkal, ökrökkel tele pajtákra, jó gabonatermésekről.

„Nagyon szép a Csere, láthatta, olyan vadgyümölcsfák vannak, azt mondták a brassaiak, jöttek ki ezelőtt az urak, hogy nem is láttunk ilyen legelőt. Nem olyan csúf, hegyes, vajegy árok van, de nem is olyan nagy árkok azok” (76 éves magyar asszony).

A közös erőforrások használatában akkor (erdők, legelők) szigorú rend, tisztesség volt: a vezetés, döntés közös és nyilvános volt.

Nemcsak az idősek, a fiatalok is úgy tudják, hogy Zsombor volt Udvarhely vármegye egyik leggazdagabb faluja az első világháború előtti időkben. A közös erdők használatából a községnek annyi tőkéje volt a bankban, hogy a kamatból fedezték a lakosság adóját.

„Azt mondták anyámék, az első világháború előtt Zsombor annyira gazdag volt, hogy annyi pénze volt a falunak a bankba, hogy a falu népének mindenféle adósságát kifizették. Úgyhogy senki nem kellett adót fizessen, vagy nem tudom még mit, mert a kamat mindent ütött. De aztán odaadták volt hadikölcsönbe s akkor elveszött az ország s pénz s minden elveszött akkor. Jó kemény község volt” (78 éves magyar férfi).

„Ezelőtt mi voltunk az első falu itt, esetleg még Szentpál volt olyan. Nekünk itt nagy erdő volt itt, adtak el egy-egy erdőt a község, s a pénzt bétették a bankba. Azt mondták 1914 előtt senki se fizetett adót, mert ütötte a kamatja a pénznek. Aztán a háború alatt az elveszött ugye. Aztán csináltak az erdőből malmot, csináltak iskolát, ezt-azt. Nagy erdő volt erősen, mi el egészen Köpeccel is határosok voltunk s itt kilenc faluval kerekön. Nagy erdő volt... de most már nekünk is drágán adják a fát” (76 éves magyar asszony).

„4300 hold erdője volt Zsombornak, a falu volt az erdő azt vették az alsórákosi, vargyasi, felsőrákosi uraktól, a nép vette meg, hogy legyen, s ebből a tűzifát úgy osztották, hogy hány fűtő van, mekkora a család, s akkor azt csak két lejes bonnal hozta, egy részt, mert része volt az erdőben...” (61 éves magyar férfi).

A közelmúlt történetéből kollektivizálást előkészítő politikai viszonyok idején a falu tehetősebb gazdálkodó rétege sokat szenvedett: „ötvenkét kulák volt ebben a kicsi faluban”, „nyomták mert egyedüli magyar falu volt a rajonban” (73 éves magyar férfi).

Az „52 kulák volt a faluban” olyan toposz a kollektív emlékezetben, amelyet nemcsak azok az idősek használnak akiknek ez az időszak megélt tapasztalat, hanem a közép- és idősebb generációk tagjai is.

Morális értékek

A morális értékekről mondott régi példázatok, történetek rendszerint válaszok a jelen állapotaira.

„Régen Zsomboron becsületes emberek laktak” – mondja egy 54 éves férfi, e kijelentés utalás a jelen morális válságára, a tulajdon bizonytalanságára, a zűrzavaros földbirtoklási viszonyokra. (Az 1991 utáni földtulajdonba helyezés bonyodalmairól, durva érdekharcokról történetek tucatjával ismerkedtünk meg a faluban).

A morális értékek közül a „magyar becsület” olyan fókusz, amelynek jelentős szerepe van a magyarok identitás-konstrukciójában. Ez a morális toposz, a különleges határhelyzetben a történeti-politikai erők külső nyomására adott lokális válaszokban gyökerezik. A köznapis beszédben gyakran felbukkanó, a legkülönbözőbb helyzetek, viszonyok értelmezésére használt „magyar becsület” fogalma feltehetően értelmiségi konstrukció. Eredetét az egyházi Emlékkönyvben véltük felfedezni: „noha idegen egyházi fennhatóság alatt testvértelenül kellett is élnünk, nem szennyeztük be sem a magyar becsületet, sem nem szégyenítettük meg a mi hitünket. Megmaradtunk mindnyájan magyaroknak és evangélikusoknak” jegyzi fel az evangélikus lelkész, amikor az egyházköztség 1941. júli 1-én a tiszai Evangélikus Egyházkerület kötelékébe került.

A fenti elemek és az ezek köré szőtt történetek a faluban szocializálódott felnőtt lakosság tudásának részei. Ismeretük a lokalitás élménynek része, a lokális identitásképzésben fontos, elmondásuk a társadalmi identitás kifejezésének eszköze. A véletlenszerűen fennmaradt írott források, tárgyak, műkincsek, földrajzi tér mint referencia-tényező azonban szelektíven használhatók fel. Előfordulnak olyan elemek, elemkészletek, amelyek bár megtörténtek, vagy léteznek, nem részei a közösségi emlékezetnek. Pontosabban nem kerülnek az emlékezet fókuszába, sok esetben a múlt emlékei között válogatók szelektáló munkája következményeként.

A múlt szelektív megszerkesztése

A továbbiakban a zombori múlt szelektív megszerkesztésének egy példáját mutatjuk be. Az eseményre a Székelyzsombori Falunapok keretében került sor 1993 májusában. Egy előző írásunkban részletesebben beszámoltunk a három napos rendezvény forgatókönyvéről. Az ünnepi események sorozata május 28-án ökumenikus istentisztelettel kezdődött, 29-én határkerüléssel, emléktábla avatással (Nyíró József emlékére) és a falutörténeti forgatókönyv bemutatásával folytatódott, majd a harmadik nap ünnepi istentisztelet, Úrvacsora osztás és délután a kakaslövés és majálisolás következett.⁵⁸

⁵⁸ A faluünnepen 1993-ban nem voltam jelen. Az eseményekről az ekkor készült videofilm, a felolvasásra került falutörténeti forgatókönyv kb. 30 gépelt oldalnyi szövege, valamint néhány résztvevő kikérdezése alapján tudok.

A történeti emlékezet és a lokális identitástartalmak gazdagodása, felfrissítése szempontjából a három nap alatt két fontos eseményre került sor.

Szombaton délelőtt egy régi szokás, a tavaszi határkerülés szimbolikus felidézését szervezték meg. A határkerülés ma már nem gyakorolt régi társadalmi szokás, felidézése sematizált, expresszív aktus volt. Többségében a faluba hazalátogatók kis csapata kereste fel a faluhatár szimbolikus jelentésű helyeit, a Várhegyen a várat és az Őrhegyet, itt van a határ legmagasabb topográfiai pontja, a régi időkben innen kémlelték az ellenséget. A helyi történelem szakértője, a megyeszékhelyen élő tanító (a továbbiakban: Narrátor) a várudvaron előadást rögtönzött a vár történetéről. A határkerülés a Narrátor elmondása szerint „nem hasonlított teljességében a hagyományos határkerülökhöz, mivel ezt nem lehetett olyan formában megszervezni. Az teljesen más formában zajlott le annak idején, két ökrös szekérre fölcsomagoltak ételt, italt, és a falu előljárói elindultak körüljárni a határt: ahonnan elindultak, két nap múlva ugyanoda jutottak vissza. Minden határhalomhoz eljutottak, és ugyanannyi előljáró lévén, ahány határhalom volt, minden előljárót ráfektettek egy-egy határhalomra, és talán jelképesen elfenekelték, mindezzel azt célozva, hogy az illető előljáró vigyázzon, és emlékezzen arra a határhalomra, amelyiken őt jól elfenekelték”.

Aznap délután az emléktábla-avatás következett, majd az ünneplő tömeg a kultúrotthonba vonult, ahol a falutörténet felidezésére került sor. Ez a többszereplős konstrukció (a Narrátor és nyolc fiatal a régi bútorokkal berendezett színpadon) kb. másfél órát tartott. A Narrátor a bevezető és a dokumentumrészleteket összekötő szöveget olvasta, a fiatalok az írott történeti forrásokból válogatott részleteket. A 30 gépelt oldal terjedelmű szöveg jórészt a Narrátor munkája volt.

A Narrátor falutörténeti visszaspillantó céljának definiálásával indította mondandóját: „olyan személyeket próbálunk jelképesen felidézni, akik tagjai voltak az egykori faluközösségnek, és mulandó életükkel tettek Sombor, Sommerburg, Szászszombor, Jimbor vagy Székelyszombor megmaradásáért... Értük és általuk, magunknak és magunkért próbálunk egy olyan hidat teremteni a múlt és jövő között, amely a biztonság, az egymásra találás és az együvé tartozás jelképeként magasodjon jelenünk fölött”.

A felolvasott szövegben megszólaló első ős, egy öreg esküdt 1453. május 31-én a Szebeni Tanácsban képviselte a falut, majd 1488-ból egy káplán és oskolamester vallo-mása következett.

Dokumentumrészletek hangzottak el még XV-XVII. századi határperekről, a szabadparasztkok mellé betelepített jobbágyokkal folyt földvitákról, a falu társadalmi gazdasági életét – a gyermeknevelés, házastársi kötelességek, viselkedési szabályok, tiltások, szankciók, rokoni kapcsolatok, ünnepek rendjét – szabályozó egyházi artikulusokból és a széki főtisztek rendeleteiből az 1559, 1667 és 1720. évekből.

Adalékokat tudhatott meg a hallgatóság a családnevek eredetéről, az egykori *folnagys* (faluvezetők) vallomásai alapján adatokat a falu vagyonáról, a gazdálkodásról (az 1713-as összeírás, 1765-ben püspöki rendeletre végzett népszámlálás adatait).

Majd időben nagyot lépve következtek a XIX. század második felétől idézet lelkipásztor feljegyzései, aki 1877-ben kezdett hozzá az egyházi irattárban ma is megtalálható Emlékkönyv vezetéséhez, amelybe a XX. század közepéig a mindenkori lelkészek készítették feljegyzéseiket.⁵⁹

⁵⁹ Jövőbeni kutatási kérdés lehet, hogy miért éppen a XIX. század második felében érkezett el a falusi parókiákon a múlt dokumentálásának igénye. A zombori lelkész így indítja az Emlékkönyvet „Jelen Emlékkönyvnek célja, hogy a Zsombor egyházi és politikai községére vonatkozó és feljegyzésre méltó minden nevezetes történetek és adatok a

Elhangzott teljes terjedelmében az 1838-ban feljegyzett XV. századi rege „a vért szomjuhozó ragadozó pogánycsordá”-ról, a vitéz székely főemberről akit „bár oroszlán módjára harcolt... számba nem vévén a testéből csordogáló vért” a „csecszopónak sem kedvező ellenség” fogságba hurcolta, ahonnan „kellemetes szép” mátkája szabadította ki kalandos körülmények között.

A várral kapcsolatos rege után adalékok következtek a XIX. század végének zombori oktatásáról, helyi építkezésekről, felolvasásra került az egyik középítkezést támogató családok listája. Majd egy másik névsor következett, a két háborúban elesettké, mert: „Zombor népe, éppúgy mint bármely más helység, nemcsak a közjót előmozdító jósívvű adakozók névjegyzékét tartja tiszteletben, hanem szíve mélyén őrzi azoknak a nevéit is, kiket az első és második világháború magával ragadott. A hősi halált halt falusfelek tiszteletére emléktáblát állíttatott az evangélikus templom oltára elé”.

Majd a falu kulturális értékeiről, sajátos építkezési stílusról, a már említett műtárgyról született írásokból következett rövid válogatás:

„A magas homlokú házak lénia egyenesen sorakoznak. Egyéni, de a vidékre jellemző építészeti stílusuk bámulatra méltók. A homlokzati ornamentáció, az építés idejét jelölő évszámok, az építető neve, a tetőzeti kakasok és más építészeti díszítőelemek már egymagukban turisztikai érdekességek számítanak”.

„Falunk büszkeségét jelenti az a műtörténeti szempontból ritka alkotás, mely „a székelyzombori szárnyas oltár” néven vonult be a szakirodalomba. A XVI. században készült művelődéstörténeti és művészi értékű oltár a kolozsvári Bánfi Palotában van kiállítva”.

Végül részlet következett a századfordulón a faluról írt nyelvészeti cikkből (Horger Antal: Magyar Nyelvőr 1904. október), és a falu disztóművészetéről.

A több mint öt évszázadot átfogó emlékeztetőben a kiválogatott források alapján, az időben egymástól távoli eseményeket idéző falutörténeti epizódokat narrátori szövegek kapcsolták össze. Befejezőként elhangzott, hogy falu megmaradásáért cselekvő nagyszerű elődök példáját a jelen zombori népének tettei – vagyis 1993-ban jelenként értelmezett időszak, az 1989-es kultúrházépítés – méltó módon koronázzák meg: „És akkor jött a hír: valakik, valahol halára ítélték a falut, a mi szülőfalunkat. Talán ez volt az a döbbenet, amely a kezdeti kétségbeesést konokossággá, a megsemmisülés érzését a megmaradás ösztönévé változtatta. Az emberek keze újra egybefonódott, hitük visszatért, egymásba vetett bizalmuk felerősödött. Ismét összedobták garasait, és akkor, amikor mások és máshol romboltak, akkor ők itt építettek, mintegy megcáfolva a rombolók szándékát. Házakat építettek, a kultúra házat. Azt a házat, amelybe egybe gyűlve, itt és most, itthon maradtok és hazatértek egymásra találunk. Jelképnek kell tekintenünk ezt a házat: az örök mécsesként lobogó székelyzombori szellem jelképének”.

A fenti narratívum többszereplős konstrukció volt: ünnepőbe öltözött fiatalok személyesítették meg az egykori elődöket, a régi korok hangulatát felidéző zene, bútorok, félhomály gyertyafény és más expresszív aktusok keltették a múlt méltóságát, nagyszerűségét. A szimbolikus konstrukcióban adaptációkra is szükség volt: a négy-ötszázéves forrásokból idézett részeket, neveket a résztvevőknek érthető nyelven kellett megfogalmazni, időben elrendezni.

régibb időktől fogva a legújabb időig, tárgyilag és kor szerint rendezve, benne feljegyezve – a feledékenységtől megóvassanak, s egyszermind mindenkitől, ki az ily régiségek iránt érdeklődéssel viseltetik, könnyen megtaláltassanak”.

Egy bemutatott kultuszt láthattak a kultúrotthon nézőterén helyett foglalók 1993. május 29-én, a múltnak egy megszerkesztett képét. Közösségi produkció volt, az előadók ugyanúgy részesei voltak, mint a hallgatók.

Olyan múltat mutatott fel, amivel lehetett azonosulni, aminek a folytonosságát a faluban élők és elszármazottak egyaránt vállalhatták, és amelynek az utolsó mozzanat beemelésével részesei is lettek.

Felejtésre ítélt történetek

Az alábbiakban arra hozunk fel bizonyítékokat, hogy a fenti, szelektíven szerkesztett, pozitív szemantikájú események válogatásából komponált múlt mellett, egy másik múltból is lehetne beszélni.

Terepmunkánk idején felfigyeltünk arra, hogy miközben a helyi történeti narratívákban a település történetéről a XV–XVI. századig visszautaló múlt-konstrukciók beszélnek, nem találtunk az 1848–49-es eseményekre utaló egyetlen adalékot sem. Noha ekkor a falutól nem messze is hadi események zajlottak, 1848–49. vonatkozásában teljes helyi amnéziát tapasztaltunk. Ezt az akkor értettük meg, amikor az evangélikus egyház Emlékkönyvében az alábbi feljegyzésre bukkantunk:

„A legutolsó Nemzeti függetlenség harca alatt 1848 és 1849-dik években azonban Zsombornak – már fekvésénél fogva is – nagyon súlyos volt a helyzete, az egymás ellen életre halálra küzdő felek közé lévén ékelve. Nagyon sokat is féltek és aggodtak a szegény lakosok, hogy falujuk véégképpen elpusztul, mivel Kőhalomszékhez tartozván, az ottani széktsztségtől vett parancs folytán, kénytelenek voltak a magyarok ellen ök is táborba szállani, miáltal a szomszéd székely atyafiaknak felette nagy haragjukat vonták magukra. Azonban az Isteni gondviselés megőrizte a falut e nagyon veszélyes időkben is a pusztulástól. Midőn 1848-ban Karácson előtt a Rika tetején vívott csatában a magyar sereg megverte Haite osztr. csász. csapatvezérnek legnagyobb részben lándzsásokból álló seregét és azt szétoszlátván bevonult Zsomborra, a falunak és a lakosságnak semmi baja nem lett, de hadisarczul 1004 (ezernégy) forintot és 13 darab ökröt kellett fizetnie. Isten óvja a községet és az egész hazát több oly szomorú időktől, minők e forradalmi két év alatt voltak!⁶⁰

Tehát a múltnak ez az epizódja nem volt alkalmas a lokális identitást erősítő szimbólum képzésére. Nem lehet a történeteket ünnepelni, emlékhelyet avatni, kopjafát állítani, évente megemlékező szertartásokat végezni. 1877-ben még feljegyezte a helyi lelkész, mint közelmúltnak, a saját, vagy a helyiek emlékezetében 18 év múltán még élő emléket.⁶¹ De olyan időszak következett, amikor a nemzeti „történelmi emlékezet szimbólumainak folytonos sulykolása az élet megannyi területén a századforduló évtizedeiben vált általánossá és túlon túl megszokottá”.⁶² Ekkor a zomboriak 1848-as szereplése nem volt pozitív történet, el kellett felejtetni.

⁶⁰ A sombori ágostai hitvallású evangélikus egyház Emlék-Könyve, a régibb időktől fogva a legújabb időkig. Elkezdetett 1877-ben. Egyh. Lvt. Kézirat. (a továbbiakban: Emlékkönyv), 252–253.

⁶¹ A történetet leíró Rozsondai József 1832-ben született Apácán. Előbb görög- és német nyelvtanár a Nagyenyedi Kollégiumban, majd a lipcei és jénai egyetemeken tanul. Hazatérése után a Kolozsvári Református Kollégiumban német nyelvtanár. 1858-ban zombori evangélikus lelkésznek választják.

⁶² Gyáni Gábor: 2000:108.

Ugyancsak feledésbe merült, hogy a lelkészek feljegyzései szerint bizony voltak a faluban, akik loptak, sőt az a példátlan eset is előfordult, hogy az egyház javaiból: a templom falainak megszilárdítására vásárolt, vasrudakból emeltek el, „nevük említésére is méltatlan”, de kétségkívül helyi lakosok.

Azt se lett volt értelme a pozitívnak szánt múltkonstrukcióba beleszőni, hogy az említett Emlékkönyvben lévő feljegyzések szerint a XIX. század végén a Monarchia különböző börtöneiben egy időben több zombori lótolvaj is sínylődött.

Továbbblépve az időben, 1915-ből az alábbi feljegyzés olvasható: „A régi erkölcs sokban hanyatlott, vallásosság, templombajárás csökkent. Többé nem az a szíves nép, ki volt régente. Önzés irigykedés vett erőt rajta. Gyakoriak a lopások is, kisebb kerti lopást és majorságlopást kell érteni. A szülők kevés gondot fordítanak gyermekeik vallás erkölcsi nevelésére. Az ifjuság nagy mértékben látogatja a kocsmákat, táncmultságait is ott tartja. A papnak valamit ajándékba vinni, mi ez előtt annyira szokásos volt, ritka mind a fehér holló...”. Elképzelhető, hogy e szokás elmaradása is befolyásolta a falu lakóinak erkölceit a századelőn ily sötétben látó lelkész véleményét. „Nagyon szomorú dolog azonban a kocsmázás irtózatossága, mely valósággal átka e népnek” – olvasható a folytatásban. „Mértéktelenül isznak és ez sokszor a munkától is elvonja, másrészt óriási anyagi kárt is okoz”.

A mai emlékezők szerint is Zsomboron a kocsmá a társadalmi élet fontos színtere volt a XX. század első felében. Egy 55 éves férfi elmondta, hogy gyerekkorában még szokás volt a férfiak reggeltől estig tartó kocsmázása, ez annyira elfogadott időtöltés volt, hogy a feleségek az ebédet is odavitték a kocsmában – az egyik legfontosabb helyi fórumon – társalgó férjeknek. De az idős emlékezők – a jelen tapasztalataikhoz viszonyítva – kiemelik, hogy az akkori kocsmázásokban a társalgás volt fontos, az alkoholfogyasztás mértékletesebb volt mint ma, és egyenlő korrekt viszonyok voltak „szerre vásárolták a féldeciket, mindenki, amikor rákerült a sor”.

A lelkészek kritikus feljegyzései a falu társadalmi életéről a század közepéig folytatódhatnak, 1956-ban: „Szinte irtózáttal kell megállapítanunk, hogy a gyülekezet közérkölcse szempontjából egyre jobban hanyatlak. A szívek megkövesedtek, a nemes tiszta érzelem mind jobban elvegyül a kíméletlenség, az egymás iránti irigykedés posványában s – borzalom – ez természetesnek mondatik”.

A fennebb idézett történetek, társadalmi viszonyokról írott feljegyzések természetesen nem kerültek be a faluünnepen felolvasásra került történeti forgatókönyvbe. A forgatókönyvet összeállító helyi elit tagjai – akárcsak a hivatásos történészek – válogattak forrásaik közül, szempontjuk az elképzelt múlt dokumentálása volt. A töredékesen fennmaradt források között megtalálták az ehhez szükséges eszközöket. A falutörténeti forgatókönyv a múlt és jövő, a rég elporladt zomboriak és a jelenlevők közötti kapcsolat megteremtéséért született: „Értük és általuk, magunknak és magunkért próbálunk egy olyan hidat teremteni a múlt és jövő között, mely a biztonság, egymásra találás jelképeként magasodjon jelenünk fölé. Három pilléres ez az építmény: egyik pillére legyen anno 1453, közbeeső pillére legyen 1993, a harmadik pillére legyen az a tartóoszlop, amelynek alapját a jövő nemzedék talán itt és most rakja le”.

Az 1453-as év azért kiemelt elem a történeti idő tengeréből, mert ekkor fordul elő először a falu neve írott dokumentumban.

A Narrátor a falunapok céljáról a brassói tv magyar adásában a következőket mondta: „A Zsomboron született, ott élő, vagy eltávozott falusfelek találkozása ez a három nap. Egy olyan találkozás, amely az együvértartozás, és az egymásratalálás érzését és annak örömét tolmácsolná mindenki számára. Egy olyan találkozás, amely a szóra-

kozáson túl valami lényegeset is nyújt a jelenlévők számára, éspedig kulturális vonatkozásút. Ha már egy kultúrháznak az avatóünnepségére is egybegyült a közösség, akkor természetesen fontosnak tartottuk, hogy végigvezessük ezt az egybegyült közösséget, végigvezessük a székelyzsombori szülőtteket a falutörténeten. Ez egy fordulópontot jelentett mindenképp a falu életében, éspedig az önismeret útján, ugyanis megismerni önmagunkat, ez nagyon lényeges, felismerni magunkban a másságot, megismerni mindazt a jegyet, ami tulajdonképpen ezt a másságot szolgáltatja, ez is nagyon fontos. Reméljük, hogy a Székelyzsombori Napok egy olyan folyamatnak az elindítását jelentette, amelyet megismételve, természetesen nem ugyanebben a formában, hanem változatosabb formában, mindenképp nagyon sokat nyújthatunk a faluközösségnek. Talán ennek a folyamatnak a második pontja lenne, a nyár folyamán Székelyzsomboron megszervezendő diákmunkatábor létrehozása. Egy olyan munkatábor létrehozása, ami tulajdonképpen a falu műemlék értékű épületeinek a megtisztítását, a vár udvarának, környékének megtisztítását célozná. Aztán hogy mi következne ezután, arról talán az elkövetkezőkben többet tudnánk mesélni”.

Bár azóta többször megfogalmazódott a szándék, 1993 óta nem rendeztek Székelyzsombori Falunapokat.

Összefoglaló értelmezés

Mielőtt a fennebb elmondottakat értelmezni próbálom, szükséges néhány szociológiai tényre és mentális sajátosságra utalnom, amelyeknek megítélésem szerint szerepe van a zomboriak emlékezési gyakorlatában: az emlékezet anyagának kiválasztásában, megformálásában, aktualizálódásában. A mai valóság: a társadalmi viszonyok, morális értékek, gazdasági helyzet és a történeti hagyomány közvetítette virtuális valóság között mély szakadékot tapasztalnak a zomboriak. A ma emlékezőknek a „régii” falu – amelyhez részben élettapasztalatukkal, másrészt mások emlékezete (beleértve most az írott emlékeket is) alapján kapcsolódnak – és a település mai gazdasági, foglalkoztatottsági, demográfiai viszonyai között nagy különbségek vannak. Ez röviden szólva azt jelenti, hogy *megszakadt a múlttal való folyamatosság*.

Székelyzsombor leszegényedő, depressziós térségben fekszik, 1968 óta elveszítette önálló községi státusát, a román többségű Homoród községhez tartozó egyik falu. Az aktív lakosság körében nagy a munkanélküliség. A fiatalok között – vannak köztük városról hazaköltözöttek is – sok a kényszer-gazdálkodó. A mezőgazdasági termelés a családok többségének nagyon szerény jövedelmet jelent. Az 1941. évi népszámlálás óta a lakosság kb. 60 %-kal csökkent. Különösen a kollektivizálás (1950) után változtak a társadalmi viszonyok, indult el a városra vándorlás. A falu 500 fő körüli lakosának 13,5 %-a más településekről költözött Zsomborra. A beköltözők között van néhány román nemzetiségű személy is. Az utóbbi években a cigány lakosság – ezek többsége szintén beköltöző – gyors szaporodása is nyugtalanságot kelt a magyarok körében.

A helyiek a beköltözőket nehezen fogadják be. Évtizedek múltán is „Megjegyzik, meg, hogy nem tősgyökeres zombori...”. A földek visszaadásakor különösen élesen merült föl, hogy ki a „valódi” zombori és ki nem. Volt, akitől gyűlösen a földigénylést (amit törvény szabályozott) azzal az érveléssel tagadták meg – hiába élt évtizede a faluban – hogy „Te hallgass, mert te nem vagy zombori... Hogyne volna neked földed, te hoztad Oklándról a hátadon, ilyent is mondták. Te el akarod venni az én földemöt, hát olyan jövevény nem jött be a faluba senki mint Te...” (66 éves asszony).

A faluba költözött értelmiségiek szerint a gondolkodásmódot, beállítódásokat konzervatívizmus jellemzi. Nehezen fogadják el a változásokat: pl. sok rábeszélésbe került a vízhalózat építésekor a lakossági támogatás (nem is az anyagi) megszerzése.⁶³

A szokás hatalma a későbbi években sokat veszített erejéből. Mint általában a kelet-európai falusi társadalmakban, Székelyszomboron is az utóbbi évtizedekben „megszűnt a vérségi viszonyok, a patriarchális függésrend, a konzisztens erkölcsi törvény szabályozó hatása, és megbomlott a települések közös érdekmotívumainak hajdanvolt relatív egysége is”.⁶⁴

A jelen viszonyait az idősebb nemzedék morális válságként értelmezi: „Sokat változott a világ a mi fiatal korunk óta, de nem jó felé. Annyi tolvaj-gazemberséget mint most, én soha nem hallottam. Egy-két mezei tolvaj volt ezelőtt is, de a nép becsületes volt” – mondta egy 80 éves férfi.

A fenti tényezők összhatása a lakosság jelentős csoportjaiban a bizonytalanság, veszélyeztetettség érzését kelti.

A belső szociális feszültségek, érdekviszonyok, az etnikai megosztottság ellenére a falu társadalmát kollektív alakzatként értelmezzük. Nemcsak lakóközösség, hanem önszerveződésre is képes, ha nem is oly mértékben, mint az emlékezetben élő régi falu idején. 1990 óta közmunkával építkeztek, önerőből megszervezték a kábeltv-hálózatot, közösen mezőgazdasági gépeket vásároltak. Veszélyeztetett helyzetben, külső kényszerekkel szemben néha még egységesen is képes a falu fellépni.⁶⁵

A szociálpszichológia megállapította, hogy mindenfajta kollektív alakzat, „csoport, közösség sajátos jellemzője, hogy szüntelenül az adott csoport léteire és történetére reflektáló narratívumokat alkot, majd a folyamatos felidézések és újraközlések során variálja-stilizálja őket, tartósan rögzítvén az elbeszéléseket a kollektív emlékezetben és a hagyományban”.⁶⁶

⁶³ Úgy véljük a „jövővény” zomboriaknak ez a vélekedése nem egészen alaptalan. A hagyományok, a társadalmi normák magatartásirányító szerepére példaként megemlítjük, hogy az egyházi anyakönyvekben elemezve a névadási szokásokat meglepő eredményekre jutottunk.

1898 és 1957 között a megkeresztelt gyermekek az alábbi néhány nevet viselték a következő arányokban:

Fiúgyermeket összesen 217-et kereszteltek:

András	János	Mihály	István	Márton
33,6%	25,8%	13,8%	13,4%	3,6%

A fennmaradó kb. 10% további tíz név között oszlott meg.

Leányok esetében 231 keresztelés volt bejegyezve. A névanyagok a következők voltak:

Anna	Kata	Róza	Sára	Ilona	Irén és Irma együtt
29,0%	23,4	17,7%	9,1%	6,0%	5,6%

A fennmaradó kb. 9%on-on további 15 név között oszlott.

⁶⁴ A. Gergely András: Urbanizált méhkas, avagy a helyi társadalom. Scientia Humana. MTA PTI – Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993:41.

⁶⁵ Erre felhozható példa, hogy 2000. évi legeltetési idényre a községvezetés egyik szomszéd község állami gazdaság marhacsordáját a zombori legelőn próbálta elhelyezni. Az akciót a gazdák megakadályozták.

⁶⁶ Pataki Ferenc: Kollektív narratívumok és a csoportidentitás. In: Kollektív, társas, társadalmi. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1999:578.

Akárcsak az egyén, a kollektív alakzatok, vagy az ezekbe szerveződött csoportok is szükségét érzik, hogy felidézzék, aktualizálják a jellegzetes, identitás-minősítő csoport-elbeszéléseket. Újra és újra el kell mondani az eredettörténeteket, a régi dicsőség egyes epizódjait. E történetek funkciója a csoport határainak – a csoporthoz tartozó személyek körének – kijelölése. „Az elbeszélések érvényességi köre – vagyis a megosztás társadalmi határai – egyúttal a csoport határait is kijelölik”.⁶⁷

Az elbizonytalanodó helyzetű csoport identitásának újra- és újradefiniálására kényszerül. Ennek eszközei a szimbolikus tartalmakkal, utalásokkal telített narratívumok. Aminek nem részese a jövevény, mert nincs lokális múltja, ki van zárva ebből a hagyományból.

De a múltból bármit nem lehet elmesélni. A pozitív önképre vágyó ember, a sikeres identitásépítésre törekvő csoport nem azonosulhat lótolvajokkal, az ellenség mellett harcolókkal, hadisarokra kötelezettekkel, vagy a naponta kocsμάzókkal.

Ezért amikor a „az elbeszélések szelektálásával és megformálásával, majd új és új felidézésével mintegy szüntelenül életre beszélük és elevenen tartják a csoportidentitást, s betáplálják a kollektív emlékezetbe”,⁶⁸ a csoport tagjai természetesen elfelejtik a múlt kellemetlen epizódjait. Ugyanígy felejt a pozitív múlt megszerkesztését morális kötelezettségből vállaló elit is. Olyan konstrukcióval akarja helyreállítani a múlttal megszakadt folyamatosságot – és saját viszonyát a csoporttal –, amellyel egyaránt azonosulhat az identitásépítő csoport és a múltszerkesztő elit. Ennek pedig alapvető eszménye a folytonosság, az azonosulás a múlttal, eszközei változatosak, lehetnek akár kulturális értékek, kiválogatható csoport-narratívumok, vagy a földrajzi táj elemei.

⁶⁷ Pataki i.m. 578.

⁶⁸ Pataki i.m. 578.